

FITXA IDENTIFICATIVA**Dades de l'Assignatura**

Codi	34384
Nom	Infermeria psiquiàtrica i salut mental
Cicle	Grau
Crèdits ECTS	4.5
Curs acadèmic	2024 - 2025

Titulació/titulacions

Titulació	Centre	Curs	Període
1200 - Grau Infermeria	Facultat d'Infermeria i Podologia	3	Primer quadrimestre
1213 - Grau en Infermeria (Ontinyent)	Facultat d'Infermeria i Podologia	3	Primer quadrimestre

Matèries

Titulació	Matèria	Caràcter
1200 - Grau Infermeria	17 - Enfermeria en salut mental	Obligatòria
1213 - Grau en Infermeria (Ontinyent)	17 - Infermeria en salut mental	Obligatòria

Coordinació

Nom	Departament
SANCHEZ MARTINEZ, VANESSA	125 - Infermeria

RESUM

Aproximadament una de cada quatre persones desenvoluparà un problema de salut mental al llarg de la seua vida. Amb una prevalença tan elevada, el coneixement de les cures per a la prevenció i el maneig d'aquests problemes de salut no sols resultarà d'utilitat si la nostra activitat professional es desenvolupa en serveis de salut mental, sinó en qualsevol àmbit de la cura.

La infermeria psiquiàtrica i de salut mental s'ocupa de la millora i promoció de la salut mental i de la cura a persones amb problemes de salut mental, tant en la seua presentació aguda com en estats més cronificats. Per a això, se centra en l'estudi de les respostes alterades que presenta l'individu, família i/o comunitat a conseqüència d'alteracions psicològiques reals o potencials i la seua possible evolució a trastorns mentals.

Aquesta especialitat es nodreix principalment de, almenys, tres àrees de coneixement: la infermeria, la psicologia i la psiquiatria.

- La infermeria centra la seua actuació en les cures a l'individu, la família i/o la comunitat amb problemes de salut presents o potencials. A través d'aquestes cures es materialitzen la promoció de la

salut i la prevenció dels trastorns mentals. Aquesta àrea de coneixements ofereix a l'alumnat les bases per a la creació i aplicació estructurada de plans de cures, dins d'un marc conceptual determinat.

- Els coneixements de psicologia proporcionen una base del coneixement sobre el comportament humà, la seua visió del món circumdant, la seua manera de percebre l'entorn i la seua capacitat per a interrelacionar-se amb aquest. Els símptomes i signes que configuren les alteracions psiquiàtriques són, precisament, alteracions dels processos psicològics considerats sans.
- Els coneixements de psiquiatria ens aporten les manifestacions dels trastorns psiquiàtrics i la seua classificació taxonòmica seguint els criteris del DSM-5. Amb aquest punt de partida, poden estudiar-se les alteracions dels patrons funcionals de salut, per a planificar i dissenyar intervencions infermeres tant estandarditzades, en funció de les característiques del diagnòstic, com individualitzades per a cada persona atesa.

Per tot això, la infermeria psiquiàtrica i de salut mental es troba estretament relacionada amb les assignatures Bases metodològiques, epistemològiques i ètiques de la disciplina infermera i Fonaments de psicologia. No obstant això, s'interrelaciona també amb altres assignatures estudiades en el Grau d'infermeria: Sociologia, gènere i salut, Salut pública, Farmacologia, Fisiopatologia, Infermeria comunitària, Infermeria en la salut gerontogeriàtrica, Infermeria en la salut infantil i adolescent, Salut de la dona, Infermeria medicoquirúrgica o Infermeria en urgències extrahospitalàries, emergències i catàstrofes, per citar algunes de les més rellevants.

La visió que es proposa des de l'assignatura se centra en cinc nivells, per unitats temàtiques:

1. Aproximació a l'estigma en salut mental. En aquest nivell s'exposarà com l'estigma pot llastrar la recuperació d'una persona amb un problema de salut mental i tindre conseqüències sobre la seua salut física. També es descriuen les estratègies de lluita contra estigma i marginació vinculades als problemes de salut mental.
2. Introducció al concepte de psicopatologia i alteracions psicopatològiques de les funcions mentals: percepció, pensament, memòria, consciència, atenció, orientació, estat d'ànim i psicomotricitat. Es treballarà amb l'alumnat com les alteracions psicopatològiques repercuteixen en els patrons funcionals de salut, principalment a nivell de l'individu i de la seua família, encara que també poden donar-se en la comunitat. L'estudi de la psicopatologia de les funcions mentals representarà la continuïtat dels coneixements adquirits en l'assignatura Fonaments de Psicologia (1r curs), descrivint el procés de la salut - malaltia com un continuum ininterromput.
3. Aproximació a les aportacions realitzades des de la biologia, la psicologia i les ciències socials al coneixement que hui tenim de l'etiologia, l'evolució i el tractament dels problemes de salut mental. Aquest nivell permetrà a l'alumnat conèixer i manejar els factors de risc, i així orientar la seua pràctica cap a la prevenció. En aquest nivell també s'abordaran la història de la infermeria psiquiàtrica i les dificultats per a conceptualitzar la salut i el trastorn mental, fonamentals per a afrontar el coneixement dels diferents trastorns mentals.
4. El coneixement dels problemes de salut mental, fent un recorregut detallat per les seues etiologies, característiques epidemiològiques, símptomes, criteris diagnòstics segons DSM-5 i abordatges terapèutics (farmacològics i no farmacològics) permetrà a l'alumnat aprofundir en la repercussió d'aquests trastorns en l'aparició de respostes alterades en els diferents patrons funcionals.
5. Planificació de cures en salut mental segons les taxonomies infermeres i descripció de les opcions assistencials disponibles en l'actualitat, des de dos grans blocs: la salut mental comunitària i les diferents formes d'hospitalització.

CONEXEMENTS PREVIS

Relació amb altres assignatures de la mateixa titulació

No heu especificat les restriccions de matrícula amb altres assignatures del pla d'estudis.

Altres tipus de requisits

1200 - Grau Infermeria

- Ser capaç, en l'àmbit de la infermeria, de prestar una atenció sanitària integral i professional adequada a les necessitats de salut de la persona, la família i la comunitat que atenen, des del reconeixement al dret a la salut dels ciutadans i ciutadanes, i d'acord amb l'estat de desenvolupament dels coneixements científics de cada moment i amb els nivells de qualitat i seguretat que estableixen les normes legals i deontològiques aplicables.
- Comprendre el comportament interactiu de la persona en funció del gènere, grup o comunitat, dins del seu context social i multicultural.
- Comprendre les persones, considerant-les des d'una perspectiva holística com a éssers autònoms i independents, actuant sense prejudicis, assegurant el respecte a les seues opinions, creences i valors, garantint el dret a la intimitat, per mitjà de la confidencialitat i el secret professional.
- Conèixer i aplicar els fonaments i principis teòrics i metodològics de la infermeria, per a la promoció i protecció de la salut, la prevenció de la malaltia i l'atenció integral de les persones, amb la finalitat de millorar la qualitat de vida de la població.
- Basar les intervencions de la infermeria en l'evidència científica i en els mitjans disponibles.
- Planificar i prestar cures d'infermeria dirigides a persones, família o grups, orientats als resultats en salut, i avaluar-ne l'impacte mitjançant guies de pràctica clínica i assistencial, que descriuen els processos pels quals es diagnostica, tracta o cuida un problema de salut.
- Dissenyar sistemes cures dirigides a persones, família, grups i comunitat, orientades als resultats en salut, i avaluar-ne l'impacte i establir les modificacions oportunes.
- Promoure i respectar el dret de participació, informació i autonomia en la presa de decisions de les persones ateses, d'acord amb la forma en què viuen el seu procés de salut-malaltia i mort.
- Promoure estils de vida saludables per part de la persona, la família i la comunitat, que fomenten l'autocura en el maneig de la salut.
- Conèixer i aplicar tècniques i instruments de comunicació des d'una perspectiva no sexista, tant en la relació interpersonal com en les dinàmiques de grup.
- Conèixer els problemes de salut mental més rellevants en les diferents etapes del cicle vital, proporcionant cures integrals i eficaces en l'àmbit de la infermeria aplicant l'anàlisi de gènere.

- Treball fi de grau. Matèria transversal el treball de la qual es realitzarà associat a diferents matèries.

1. L'estudiant descriurà les conseqüències de l'estigma sobre la salut física i mental de la persona amb un problema de salut mental.
2. L'estudiant serà capaç de detectar en casos pràctics la presència d'alteracions psicopatològiques en les diferents funcions mentals i descriure les seues repercussions en forma d'alteració dels patrons funcionals de salut.
3. L'estudiant serà capaç de distingir en casos pràctics la presència de signes i símptomes que configuren les diferents formes de trastorn mental i planificar cures estandarditzades per a les persones amb els diferents trastorns, i individualitzats segons les característiques del subjecte.
4. L'estudiant serà capaç de detectar i intervindre sobre els patrons alterats de salut en les persones amb trastorns mentals, ja siguen aguts o formes cròniques.
5. L'estudiant serà capaç de descriure tant els dispositius existents en el nostre context, com les recomanacions de derivació de cada recurs per a afavorir la recuperació de les persones ateses.

DESCRIPCIÓ DE CONTINGUTS

1. UNITAT TEMÀTICA 1: ESTIGMA I TRASTORN MENTAL.

Descripció: Conscienciació sobre l'existència de l'estigma i les seues repercussions sobre la salut de la persona amb problemes de salut mental.

Tema 1. Estigma i trastorns mentals. L'estigma com a fenomen: definició i processos. Estigma i trastorns mentals: conseqüències en la recuperació i en la salut física. El triple rol de la infermeria de salut mental en l'estigma.

2. UNITAT TEMÀTICA 2: ALTERACIONS PSICOPATOLÒGIQUES DE LES FUNCIONS MENTALS I LA SEUA REPERCUSSIÓ EN FORMA D'ALTERACIÓ DELS PATRONS FUNCIONALS DE SALUT.

Descripció: De la psicologia a la psicopatologia. Relació entre psicopatologia i infermeria. Alteracions psicopatològiques, estudiades per funcions mentals. Signes i símptomes que configuren els trastorns psiquiàtrics. Alteracions dels patrons funcionals i diagnòstics infermers que apareixen amb aquestes alteracions.

Presentació de la Unitat: De la psicologia a la psicopatologia. Relació entre psicopatologia i infermeria.

Tema 2. Trastorns de la percepció. Percepció normal i trastorns de la percepció: Distorsions perceptives o sensorials i enganys perceptius. Alteracions dels patrons funcionals i diagnòstics infermers.

Tema 3: Trastorns del pensament. Alteració dels patrons funcionals de salut. El pensament. Trastorns del pensament: trastorns del curs, del contingut o de la vivència del pensament. Trastorns del llenguatge relacionats amb els trastorns del pensament. Alteracions dels patrons funcionals i diagnòstics infermers.

Tema 4: Trastorns de la memòria. Característiques i classificació de la memòria. Valoració de la memòria. Trastorns de la memòria: hipermnèsias, amnèsies, paramnèsias. Alteracions dels patrons funcionals i diagnòstics infermers.

Tema 5: Trastorns de la consciència, atenció i orientació. Característiques generals de la consciència. Exploració de la consciència. Alteracions de la consciència. Atenció. Trastorns de l'atenció. Orientació. Trastorns de l'orientació. Alteracions dels patrons funcionals i diagnòstics infermers.

Tema 6: Trastorns de l'afecte i de la psicomotricitat. Afecte o estat d'ànim. Exploració de l'estat d'ànim. Alteracions de l'estat d'ànim. Alteracions dels patrons funcionals i diagnòstics infermers.

3. UNITAT TEMÀTICA 3: APORTACIONS A LA SALUT MENTAL DES D'ALTRES DISCIPLINES. HISTÒRIA DE LES CURES EN SALUT MENTAL.

Descripció: Aproximació a les aportacions realitzades des de la biologia, la psicologia i les ciències socials al coneixement que hui tenim de l'etiologia, l'evolució i el tractament dels problemes de salut mental. També s'abordan la història de la infermeria psiquiàtrica i les dificultats per a conceptualitzar la salut i el trastorn mental.

Tema 7: Bases biològiques, psicològiques i socials dels trastorns mentals. Bases biològiques: aportacions des de la genètica, la neuroquímica, la neuroimatge i les tècniques electrofisiològiques. Bases psicològiques: Aportacions de les teories conductista, psicodinàmica, del desenvolupament, etologia i psicologia de la personalitat. Bases socials: Aportacions des de l'antropologia, la sociologia i factors predisponents, desencadenants i de manteniment del trastorn mental.

Tema 8: Introducció a la història de la infermeria psiquiàtrica. Conceptes de Salut i Trastorn mental. Etapes de la infermeria psiquiàtrica i de salut mental. Models de cures psicològiques i psiquiàtriques. Models d'infermeria psiquiàtrica. Definicions de salut mental. Definicions de trastorn mental. Dificultats per a establir criteris de normalitat.

4. UNITAT TEMÀTICA 4: ELS TRASTORNS MENTALS I LA SEUA REPERCUSSIÓ EN FORMA D'ALTERACIÓ DELS PATRONS FUNCIONALS DE SALUT.

Descripció: Estudi dels trastorns. Per a cada trastorn o grup de trastorns s'estudia l'etiologia, l'epidemiologia, els símptomes, els criteris diagnòstics DSM-5, les alternatives de tractament farmacològic i no farmacològic i s'aprofundeix en l'alteració dels patrons funcionals de salut alterats.

Tema 9: Trastorns esquizofrènics (2 sessions). Introducció. Trastorns esquizofrènics: Esquizofrènia, trastorn delirant i trastorn esquizoafectiu. Etiologia, epidemiologia i pronòstic. Tipus de símptomes i característiques cognitives, emocionals i del comportament. Tractament. Patrons funcionals de salut alterats i diagnòstics infermers.

Tema 10: Trastorns de l'estat d'ànim: depressió i trastorn bipolar (2 sessions). Introducció. Trastorns de l'estat d'ànim: depressió i trastorn bipolar. Epidemiologia, etiologia, tractament, evolució i pronòstic. Patrons funcionals de salut alterats i diagnòstics infermers.

Tema 11: Trastorns relacionats amb l'ansietat (3 sessions). Trastorns d'ansietat: trastorn de pànic i trastorn d'ansietat generalitzada. Trastorns relacionats amb traumes i factor d'estrés: trastorn d'estrés posttraumàtic i trastorn d'adaptació. Fòbies. Trastorn obsessiu compulsiu. Trastorns dissociatius. Trastorns de símptomes somàtics. Patrons funcionals de salut alterats i diagnòstics infermers.

Tema 12: Trastorns de la personalitat. La personalitat. Classificació dels trastorns de la personalitat: grup A, grup B i grup C. Etiologia i epidemiologia. Tractaments. Patrons funcionals de salut alterats i

diagnòstics infermers.

Tema 13: Trastorns de l'alimentació. Anorèxia i bulímia. Introducció. Anorèxia nerviosa i bulímia nerviosa. Etiologia, epidemiologia. Complicacions i canvis físics. Tractament. Evolució i pronòstic. Patrons funcionals de salut alterats i diagnòstics infermers.

5. UNITAT TEMÀTICA 4 (Cont.)

Tema 14: Trastorns per consum de substàncies. Conceptes bàsics i criteris diagnòstics. Substàncies: alcohol, excitants: cocaïna i amfetamines, opiacis i cànnabis. Patrons funcionals de salut alterats i diagnòstics infermers.

Tema 15: Trastorns sexuals. Disfòria de gènere. Trastorns parafílics. Disfuncions sexuals. Patrons funcionals de salut alterats i diagnòstics infermers.

Tema 16: Alteracions psiquiàtriques de la infància. Discapacitat intel·lectual. Trastorns de l'espectre de l'autisme. Trastorn per dèficit d'atenció amb hiperactivitat. Trastorn per tics. Trastorn negativista desafiant. Etiologia, epidemiologia, manifestacions, tractament, evolució i pronòstic. Patrons funcionals de salut alterats i diagnòstics infermers.

Tema 17: Alteracions psiquiàtriques en les persones ancianes. Aspectes psicològics de l'envelliment. Trastorns mentals prevalents: trastorns neurocognitius, depressió i trastorns psicòtics en la persona anciana. Manifestacions, pronòstic i tractament. Patrons funcionals de salut alterats i diagnòstics infermers.

Tema 18: Conducta suïcida. Definicions i epidemiologia. Mites sobre el suïcidi. Factors de risc i factors protectors. Maneig de la conducta suïcida.

Tema 19: Trastorns mentals i gènere. Introducció. Freqüència i distribució dels trastorns mentals per gènere. Hipòtesis explicatives de les diferències. Impacte del trastorn mental en la família. Biaixos d'investigació en salut mental.

6. UNITAT TEMÀTICA 5. CURES EN SALUT MENTAL.

Descripció: En aquesta unitat temàtica s'aborda de forma més específica la planificació de cures d'infermeria en salut mental. Es descriurà quins són els dispositius hospitalaris i comunitaris existents en el nostre context, quin és l'equip de salut mental i el rol d'infermeria en aquests dispositius.

Tema 20: Planificació de les cures d'infermeria en l'atenció a persones amb trastorns mentals (2 sessions).

Tema 21: Formes d'atenció a la salut mental. La reforma psiquiàtrica. Dispositius comunitaris i hospitalaris. El paper d'infermeria en l'equip de salut mental.

7. Continguts pràctics

L'assistència a les tres pràctiques és obligatòria per a la realització de l'examen. En cas de falta justificada a alguna de les tres sessions pràctiques, es requerirà la realització d'una activitat compensatòria a aquesta pràctica. Les persones que no realitzen les pràctiques o les activitats compensatòries dins del termini i en la forma escaient, no podran presentar-se a l'examen.

Pràctica 1: Maneig verbal de l'agitació. Desescalada verbal: comunicació amb la persona agitada, autocontrol, valoració de la situació, accions i manteniment de la seguretat.

Pràctica 2: Resolució d'un cas pràctic. El cas pretén interrelacionar de manera transversal els continguts teòrics de les assignatura i inclourà, com a mínim, preguntes orientades a la detecció d'alteracions de les funcions mentals, el reconeixement de criteris diagnòstics, planificació d'orientació cap a dispositius, i la planificació de les cures d'infermeria estandarditzats i individualitzats en aquests dispositius.

Pràctica 3: Lluita contra l'estigma. La visió de les persones amb experiència viscuda en salut mental.

8. Tutories

L'alumnat disposa d'horaris per a atenció presencial i virtual per a cada professora de l'equip docent de l'assignatura. Les tutories poden emprar-se per a la resolució de dubtes sobre els continguts de l'assignatura, l'elaboració de les activitats d'avaluació contínua o interessos personals sobre la salut mental. Les sessions de tutoria grupal serviran per a la resolució de dubtes sobre els continguts del temari.

VOLUM DE TREBALL

ACTIVITAT	Hores	% Presencial
Classes de teoria	59,50	100
Pràctiques en aula	6,00	100
Tutories reglades	2,00	100
Elaboració de treballs en grup	15,00	0
Estudi i treball autònom	20,00	0
Preparació de classes de teoria	10,00	0
TOTAL	112,50	

METODOLOGIA DOCENT

A) La metodologia docent de l'assignatura es compondrà de:

- Sessions expositives amb lliçons magistral presencials.
- Aula inversa: es proporcionaran a l'alumnat materials diversos segons el tema per la preparació dels continguts i el seu treball a l'aula mitjançant activitats. Concretament, el material que l'alumnat haurà de treballar autònomament són:
 - o Videos breus, amb les instruccions i esquema general dels apartats de cada tema.
 - o Videos complementaris o lectures
 - o Preparació d'infografies o pòsters per temes seleccionats.
 - o Resolució d'activitats.

B) Continguts pràctics:

Pràctica 1. Maneig verbal de l'agitació psicomotriu. L'alumnat rebrà unes pautes bàsiques de desescalada verbal i a continuació es treballaran en grup diferents situacions en forma de joc de rol o de simulació. La representació per a la resolució de l'exercici serà valorada per part de la resta de l'alumnat.

Pràctica 2. Resolució d'un cas pràctic. De manera individual, es resoldrà i corregirà a l'aula un cas clínic similar al que es plantejarà en l'examen de l'assignatura. En el cas clínic s'inclouen preguntes transversals sobre els continguts de l'assignatura.

Pràctica 3: Lluita contra l'estigma. La visió de les persones amb experiència viscuda en salut mental. Intervenció educativa per a la lluita contra l'estigma en salut mental impartida a l'aula per persones amb experiència viscuda en salut mental. Aquesta intervenció és oferida per l'associació *ASIEM (Associació per a la salut integral de la persona amb malaltia mental).

AVALUACIÓ

L'avaluació de l'assignatura es divideix en activitats d'avaluació contínua (màxim 4 punts sobre 10) i una prova final (màxim 6 punts sobre 10). S'han d'aprovar les dues parts per separat (al menys 2 punts sobre 10 en les activitats d'avaluació contínua i 3 punts sobre 10 en la prova final).

Les activitats d'avaluació contínua seran:

- Individual: Proves tipus test en l'aula mitjançant questionaris d'aula virtual, es faran fins quatre proves amb un pes ponderat del 15% de la nota final de l'assignatura.

- En grup: Infografies, mapes conceptuals o pòsters per temes seleccionats. Es realitzaran quatre activitats, amb un pes ponderat del 20% de la nota final de l'assignatura.

- En grup: Treball de planificació de cures d'infermeria per a persones amb diferents problemes de salut mental. Es resoldran varios casos breus en una única activitat que tindrà un pes ponderat del 5% de la nota final de l'assignatura.

-La prova final consistirà en:

Desenvolupament d'uno o més casos o problemes. Es presentarà uno o més casos clínics sobre els que es realitzaran preguntes transversals sobre la matèria apresada en l'assignatura, amb un pes ponderat del 60% de la nota final de l'assignatura. Les preguntes podran incloure respostes de desenvolupament breu i/o de resposta múltiple de quatre alternatives, amb penalització d'errors

En el cas que se suspenga en primera convocatòria algun bloc de l'Avaluació (l'avaluació contínua o l'examen), l'assignatura es considera suspesa.

En el cas de suspens, en l'acta es reflectirà la puntuació ponderada més alta d'entre les parts suspeses.

Segona convocatòria per a activitats d'avaluació contínua:

Els test d'aula són una activitat d'avaluació contínua **NO RECUPERABLE**.

Si algun dels grups que sí que va presentar les seues activitats dins del termini i en la forma escaient ha de

recuperar activitats d'avaluació contínua grupals (per no aconseguir el 5 de mitjana entre les 4 infografies o el 5 en l'activitat de planificació de cures), podrà tornar a presentar-les perquè siguen requalificades els seus treballs abans de l'examen de segona convocatòria. En aquesta segona convocatòria, la puntuació màxima a obtenir en aquestes activitats serà de 8 sobre 10 (2 punts del total de l'assignatura).

Si algun/a estudiant no ha pogut participar en les activitats d'avaluació contínua grupals amb cap grup durant el quadrimestre i no les ha pogudes entregar en els terminis establits, es planteja l'opció de recuperar part d'aquestes activitats perquè pugui presentar-se a l'examen de segona convocatòria de l'assignatura. Les activitats recuperables són les infografies i l'activitat de planificació de cures, que tenen juntes un pes ponderat del 25% de la nota final.

Les condicions de recuperació d'aquestes activitats impliquen:

- Lliurament previ a l'examen de segona convocatòria.
- Realització individual d'aquests treballs (en comptes de grupal).
- Assignació d'una qualificació màxima de 8 sobre 10 en aquestes activitats (2 punts del total de l'assignatura).

En tot cas, la puntuació de l'o l'estudiant ha d'aconseguir un mínim de 5 punts entre les activitats d'avaluació contínua i la prova final per a considerar-se que ha aprovat l'assignatura.

REFERÈNCIES

Bàsiques

1. Galiana, JL. (2016). *Enfermería psiquiátrica*. Madrid: Elsevier
2. Vallejo Ruiloba J. (2012). *Introducción a la Psicopatología y a la Psiquiatría*. Barcelona: Masson.
3. Fornés J. (2022). *Enfermería de salud mental y psiquiátrica. Valoración y cuidados*. 3ª Ed. Madrid: Editorial Médica Panamericana.
4. American Psychiatric Association. (2022). *DSM-5 TR: Manual diagnóstico y estadístico de los trastornos mentales. Texto revisado*. Barcelona: Masson.
5. Megías-Lizancos F, Castro Molina FJ. (2024) *Manual práctico de la enfermera de salud mental*. Madrid: Elsevier.

Complementàries

1. Ackerknecht EH. (1993). *Breve historia de la psiquiatría*. Valencia: Seminari d'Estudis sobre la Ciència.
2. Aranza JR. (2011). *Guía práctica de farmacología del sistema nervioso central 2011*. Barcelona: Gumbau Relaciones Gráficas.
3. Fornés J, Carballal MC. (2001). *Enfermería de salud mental y psiquiátrica: Guía práctica de valoración*. Madrid: Editorial Médica Panamericana.
4. Salazar M, Peralta C, Pastor J. (2005). *Tratado de psicofarmacología: bases y aplicación clínica*. Madrid: Editorial Médica Panamericana.
5. Shives LR. (2005). *Enfermería psiquiátrica y de salud mental, conceptos básicos*. Madrid: McGrawHill.
6. Stuart, GW. (2006). *Enfermería psiquiátrica: principios y práctica*. Madrid: Elsevier.
7. Vallejo J, Leal C. (2005). *Tratado de psiquiatría*. (2 volúmenes). Barcelona: Ars Médica.

ESBORRANY